

Yayın Geliş Tarihi: 12.01.2021
Yayına Kabul Tarihi: 18.07.2021
Online Yayın Tarihi: 30.09.2021
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.859370

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 23, Sayı: 3, Yıl: 2021, Sayfa: 1287-1309
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

FOUCAULT'DA İKTİDAR VE İKTİDAR TEKNOLOJİLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Safiye ATEŞ BURÇ*

Öz

Fransız düşünür Michel Foucault bilgi üretme yolculuğunda önce özneye odaklanmış, bu amaçla dışlanmışlıkları (deli, suçlu, öğrenci, eşcinsel vb.), bunları üreten ve yeniden üreten söylemi, söylemin ilişkide olduğu iktidarı, iktidara içkin olan bilgiyi ve yine iktidarın yarattığı hakikati açıklamaya girişmiştir. Ancak bir süre sonra rotası öznenen iktidara kaymıştır. Düşünür, iktidar nedir gibi bir soruya yanıt vermek yerine iktidarın, dahası iktidar ilişkilerinin nasıllığına yanıt arar. Ayrıca iktidarı gündelik toplumsal ilişkilerde somutlaştırıp, kapatılmayı ve bu kapatılmayı sağlayan kurumlara odaklanarak iktidar ilişkilerinin dönüşümünü bize sunar. Egemenlikten disiplinci iktidara, yani gözetim toplumuna, oradan da düzenleyici iktidara (biyo-iktidar) nasıl geçildiğini tarihsel bir perspektif ve felsefi bir temelle ortaya koyar. Kapitalizmdeki teknolojik gelişmeler, iktidar teknolojilerindeki bu dönüşümü sağlayan ana itkidir. Ancak sanayi tekniklerinin yanı sıra siyasal teknolojiye, daha doğrusu iktidar teknolojisine odaklanmak gerekir. Bilgiye içkin olan iktidar ve iktidar teknolojileri, geliştirdiği söylemlerle bedene ve nüfusa yayılmakta ve neyin normal neyin anormal, neyin aynı neyin başka yada örneğin kimin namuslu kimin namussuz olduğuna karar verebilmektedir. İşte bu çalışmada Foucault'nun iktidar analizi; (iktidarın ürettiği) hakikat, (iktidarı derinleştiren, dilin desteklediği) söylem ve bilgi dolayısıyla açıklanacak ve iktidar teknolojilerindeki dönüşüm tartışılacaktır. Ayrıca Foucault'nun iktidar analizine yapılan eleştiriler ayrıntılandırılacaktır. Ana eksen ise iktidar ilişkilerinin dönüşerek ilerlediği tezi olacaktır.

Anahtar Kavramlar: Foucault, İktidar, Biyoiktidar, İktidar Teknolojileri.

THE TRANSFORMATION OF POWER AND POWER TECHNOLOGY IN FOUCAULT

Abstract

The French philosopher Michel Foucault firstly focused on the notion of "subject" in his journey to produce knowledge, and for this purpose he tried to explain the exclusions (mad, guilty, student, homosexual, etc.), the discourse that produces and reproduces them,

---

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Ateş Burç, S. (2021). Foucault'da iktidar ve iktidar teknolojilerinin dönüşümü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (3), 1287-1309.

* Araş, Gör. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0001-6506-8952, safiyeatesburc@artuklu.edu.tr.

the power to which the discourse relates, the knowledge related to power and the truth created by power. But after a while, his thought route has shifted from the concept of the subject to the notion of power. This thinker responds to the question of power, and moreover, of the power relations, instead of answering a question such as what is power. Foucault offers us the transformation of power relations, focusing on the institutions that provide closure. . He reveals the historical perspective and a philosophical basis of how is transferred from sovereignty to disciplinary power, from disciplinary power to surveillance society and lastly from surveillance society to the regulatory power (bio-power). Technological developments in capitalism are the main driving force behind such a transformation. So, we should focus on political technology, more precisely power technology, as well as industrial techniques. This paper which argues that power transformations (power technology) aims to analyze and discuss the power in detail in the thought and criticisms of Foucault.

Keywords: *Foucault, Power, Biopower, Relationality.*

“... benim kişisel düşünüm tam olarak bomba yapmak değildir; çünkü insanları öldürmeyi sevmem. Ama bomba kitaplar yazmak istiyorum, yani tam olarak birisi onları yazdığı ya da okuduğu anda yararlı olacak kitaplar. Bu kitaplar öyle olacak ki okunduktan veya yararlanıldıktan kısa bir süre sonra yok olacaktır. Patlamadan sonra, bu kitapların çok güzel birer havai fişek olduğu insanlara hatırlatılabilir.”

Michel Foucault (Entelektüelin Siyasi İşlevi, s. 195)

GİRİŞ

Metin değil faaliyeti önemseyen ve yazdığı her metni siyasal mücadelesinin ifade ediliş tarzı olarak sunan Fransız Düşünür Michel Foucault, iktidar çözümlemesiyle sosyal ve siyasal kurama derin katkılarda bulunmuştur. Yaşamı boyunca Nazizm’in çöküşüne, Stalinizm’in çözülüşüne ve 68 öğrenci hareketlerine (hatta hayatının son döneminde 1978-1979 İran devrimine) tanıklık etmiş, bu tanıklığı ise şunu fark etmesini sağlamıştır: İktidar, bedenlere ve gündelik yaşamın her karesine sızabilir. Yalnız Foucault’nun çözümlemelerini felsefi ve tarihsel bir perspektif sunan düşünsel denemeler şeklinde algılamak gerekir. Her ne kadar bazı eleştirmenler bunu bir eksiklik olarak okumuş olsalar da Foucault’nun düşüncesinin asıl zenginliği burada yatar. Foucault, ilk yapıtlarını ortaya koyduğu yıllarda daha çok dışlanmışlığın sebeplerini ve mağdurlarını işledi, temel derdi ise özne ve öznel deneyimin nasıl konumlandırıldığıydı. Ancak araştırmaları derinleştikçe anladı ki temel sorun iktidar ve aslında iktidar ilişkileriydi. Çünkü iktidar sürekli üretilmekte ve her yerde var olmaktadır. Kişinin bedeninden hal ve

tavırlarına, söylemlerine ve hatta bir bütün olarak gündelik yaşamına sinmiş bir şeydir iktidar. Düşünür, iktidar nedir gibi bir soruya yanıt vermez, iktidarın dahası iktidar ilişkilerinin nasıllığına yanıt arar. İktidarı gündelik toplumsal ilişkilerde somutlaştırıp kapatılmayı ve bunu sağlayan kurumlara odaklanarak iktidar ilişkilerinin dönüşümünü bize sunar. Esasında Foucault'da iktidar, strateji ve taktik oyunlarıdır. Ve tıpkı kapitalizmin gelişimiyle görünür olan sanayi teknikleri gibi siyasal teknikleri de keşfetmiştir. Kapitalizmin itici güç olduğu siyasal teknoloji keşifleri, iki yönde ilerlemiştir. İktidar teknolojileri de denen bu keşiflerden ilki bireyi hedef alan disiplin, ikincisi ise nüfusla ilgilenen düzenleyici teknolojilerdir (Foucault, 2011e, ss. 151-152). Foucault bu teknolojilerdeki dönüşümü tarihsel olarak izleyip, iktidarın nasıl işlediğini sorgular. Açmak gerekirse, monarşi iktidarından disiplinci iktidara, yani gözetim toplumuna, oradan da düzenleyici iktidara (biyo-iktidar) nasıl geçildiğini tarihsel bir perspektif ve felsefi bir temelle ortaya koyar. Elinizdeki bu çalışmada da Foucault'nun iktidar analizi ve iktidar teknolojilerindeki dönüşüme dair fikirleri irdelenmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde düşünürü etkileyen düşünsel ortama dair genel bir çerçeve çizilecektir. Çünkü özellikle fenomenoloji ve yapısalcılık Foucault üzerinde derin izler bırakmıştır. Her ne kadar kendisi hiçbir akımı kabul etmese de Marksizmden etkilendiğini de söylemek mümkün. Örneğin Yapısal Marksistlerden Louis Althusser ve Hegel uzamanlarından Jean Hyppolite'ten fazlasıyla etkilenmiştir (Eribon, 2012, ss. 34-35). Lakin onun yapıtlarına yön veren en önemli düşünür Nietzsche ve gizil de olsa Heidegger'dir. Çalışmanın ikinci bölümünde yukarıdaki açıklamalar bağlamında iktidar, (iktidarın) merkeziz(liği)k, iktidarın üretkenliği ve bilgiyle kurduğu ilişkiler ekseninde bir analiz yapılacaktır. Daha sonra disiplinci ve düzenleyici iktidarın Foucault'da nasıl bir yere sahip olduğu tartışılacaktır. Son bölümde ise Foucault'ya yöneltilen eleştirilerin iktidar analizine ilişkin neler söyledikleri tartışılacaktır.

DÜŞÜNSEL ZEMİN

1926'da Poitiers'te dünyaya gelen Fransız filozof Michel Foucault'nun düşün hayatını üç döneme ayırmak mümkün. Yazdığı eserlere göre bir dönemselleştirme yapılabileceği gibi kullandığı yöntemlere göre de bu ayırım gerçekleştirilebilir. Nitekim bu makalede dönemselleştirme, düşünürün kullandığı yöntemler esas alınarak yapılmıştır. Çünkü Foucault'nun baz aldığı bilimsel yöntemler, teorisinin dönüşümüne tanıklık etmemizi daha kolay sağlar. İlk dönem 1955-1972 arası dönemdir. Bu dönemde *Deliliğin Tarihi*, *Kliniğin Doğuşu*, *Kelimeler ve Şeyler* ve *Bilginin Arkeolojisi* yayınlanmıştır. Epistemolojik öznenin başat olduğu bu zaman aralığında Foucault, yöntem olarak *arkeoloji* ve araştırma tarzı olarak da *arşivi* benimser. Yalnız burada arkeoloji, geleneksel anlamının dışına taşar. Bir yöntem olarak başvurulmuş arkeoloji, daha çok tarihin, geçmişten şimdiye uzanan bir zaman dilimi içerisinde olmuş bitmiş şeylerle ilgili bilgiyi oluştururken bir araştırma yöntemi ve aracı olarak (Foucault, 2011a, s. 10) kullanılır. Arkeolojilerin incelediği arşiv de benzer şekilde, geleneksel anlamının dışında işler. Bir kültür içerisinde ortaya çıkan ifadeler, bunların ortaya çıkışı ve

yok oluşu, daha geniş bir şekilde belli bir dönemde neyin bilgi sayılacağını koşullayan söylem kümesidir. Foucault'nun soykütüğünü (genealoji) yöntem olarak kullandığı ve artık iktidarla ilgilendiği, iktidarı eksen aldığı ikinci dönem 1972-1980 arası dönemdir. Bu dönem *Hapishanenin Doğuşu* ve *Cinselliğin Tarihi*'nin ilk cildinin basıldığı yıllara denk düşer. *Soykütüğü* kavramını kullanan ilk düşünür aslında Nietzsche'dir. Bu kavram, içinde bulunulan tarihte var olan bir sorundan yola çıkılarak geçmişte çözümleme yapılmasına ve bu çözümlerden elde edilen kazanımları bugünün sorununun çözümünde işlevsel hale getirmeye referansta bulunur. Soykütüğü, arkeolojiden çok daha geniş çerçevelidir. Bu yöntemin sunduğu yol “doğruluk sistemleriyle iktidar biçimleri arasında karşılıklı ilişkilere, doğruluğun meydana gelişinin ‘siyasal rejimin’e sahiptir” (Davidson, 2010, s. 253). Soykütüğü yönteminde tarihsel süreklilikten öte kopuşlar ve süreksizlikler vardır. Dolayısıyla bir kavramla ilgili geriye gidildiğinde çizgisel bir köken arayışına girilmez. Düşünürün hayatının son dönemini ise 1980-1984 arası yıllar oluşturur. Bu dönemde *sorunsallaştırmalar* dediği bir yöntem kayar ve dispoitiflere (tahribat) başvurur. Sorunsallaştırmaları Foucault (2011d) şöyle tanımlar: “Herhangi bir şeyi doğru ve yanlış oyununa sokan ve onu bir düşünce nesnesi (ister ahlaki düşünce, ister bilimsel düşünce, ister siyasi analiz vb biçiminde olsun) olarak kuran söylemsel ve söylemsel olmayan pratikler bütünü” (s. 86). Said'e göre (1999, s. 188) birbirinden farklı dönemlere ayrılıyor olması Foucault'nun “kendisiyle bilgi arasında kararsız ve gittikçe karmaşıklaşan bir tavır değişikliği” olarak yorumlanabilir. Fakat bu çalışmanın başında da belirttiğimiz üzere Foucault'da metin değil faaliyet önemlidir. Dolayısıyla tavır değişikliğini kararsızlığına değil mücadelesini ifade ediş tarzına bağlamak gerekir.

Foucault'yu özellikle ilk döneminde etkileyen akımlar fenomenoloji ve yapısalcılık olmuştur. *İktidarın Gözü* adlı yapıttaki birçok röportajda fenomenolojiyi ve yapısalcılığı reddetmiş olsa da onlardan etkilendiği çok açık. Bu akımların Foucault'yu en çok etkileyen yanı ise özneye yükledikleri anlamdır. Yapısalcılık, varlığın merkezi konumundaki insan öznesini sorgulayan ve hatta parçalayan bir gelenektir. Bu yaklaşıma göre bir bütün olarak insan bilimlerinin temel amacı, insanı oluşturmak değil onu ayrıştırmaktır. Yapı ile özne arasındaki ilişkiden yola çıkıldığında özneye ilgili bir uğraşın direkt yapıyı da etkilediği söylenebilir. Dahası yapısalcılık, ayrıcalıklı görünen insan öznenin yerine merkezsizleşmiş bir benlik anlayışını koyar. Fakat yapısalcılık sadece öznenin değil anlamın ve tarihin eleştirisini de yapmaktadır (Sarup, 2004, ss. 9-11). Öznenin dışlanmışlığından hareketle ve gerek yapısalcıların gerekse postyapısalcıların yaptığı gibi özne eleştirisi yaparak insan ve özne arasındaki bağlantıdan yola çıkan Foucault da aslında yapısalcı öğeleri teorisinde barındırmaktadır. Ayrıca dil üzerine yerleştirdiği söylem kuramı da onu yapısalcı bir çerçevede ele almayı kolaylaştırır. Çünkü düşünürün vurguladığı iktidar ilişkileri ve bu ilişkileri oluşturan söylemler, o söylemin geliştiği toplumun dili ve o dilsel söylemlerin oluşturduğu hakikat üzerinden üretilmektedir. Bununla birlikte Foucault'nun asıl olarak yapısalcı Marksizmden etkilendiğini belirtmek gerekir.

Çünkü yapısalcı Marksistlerden Louis Althusser'in öğrencisi olmuş ve Althusser'in kavramsallaştırdığı devletin ideolojik aygıtlarından etkilenmiştir. Ayrıca Althusser'in düşüncesinde de tarih öznesiz bir süreç olarak algılanır. Yapısalcı Marksizm, özneyi dışlarken bilinen özne teorilerini reddeder (anti hümanizm) (Megill, 1998, ss. 308-309). Tüm bunlara rağmen Foucault'nun özellikle soykütüğü yöntemini kullandığı dönemden sonra, (hatta belki 1968 öğrenci hareketlerine katıldıktan sonra denebilir) onu yapısalcı olarak nitelemek pek doğru olmaz.

Kurucu özneyi varsayan ve nesneyi de öznenin dış dünyayla kurduğu ilişkilerde algıladığı şey olarak tanımlayan fenomenoloji, düşünürün yaşadığı dönemde etkin olan düşünce akımlarındandır. Edmund Husserl tarafından yapılandırılan fenomenoloji, bilincin sistematik biçimde incelenmesini konu edinen bir akım. Buna göre bilinç, emin olabileceğimiz tek fenomendir ve tüm deneyimlerimiz bilinç içinde ve bilinç tarafından kurulmuştur. Eğer bu kuruluş sürecini merak ediyorsak o halde yapmamız gereken, dünyaya ilişkin bildiklerimizi boşverip o bilginin nasıl ve hangi süreçlerle oluştuğuna yönelmektir. Buna da *fenomenolojik indirgeme* denir (Marshall, 1999, s. 241). Foucault özellikle psikolojiyle ilgilendiği için ilk eserlerinde fenomenolojik psikolojiden etkilenir. Fenomenolojik psikolojiye göre sezgi yoluyla kişinin bilincine girilebilir. Böylece örneğin akıl hastasının bilincine girilerek kişi, kendisini akıl hastalığı deneyiminin merkezine yerleştirebilir (Megill, 1998, s. 305). Yalnız Foucault, 1960'ların sonuna doğru bu akımı da reddeder; fenomenolojiyi reddetmesinin temel sebebi "öznel deneyimin kaynağını ve nasıl biçimlendiğini açıklamak için öncelikle öznedeyoğunlaşan ve öznenin deneyimi nasıl yaşadığına bakan yaklaşımı reddetmesi"dir (Keskin, 2005a, s. 12).

Bunların yanı sıra Foucault, özellikle Nietzsche'den etkilenmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi düşünür, tarihle ilgilenirken süreklilik düşüncesine saldırmış ve tarihte kopukluklar olduğunu savunmuştur. Bu düşünce aslında Nietzsche ve Heidegger'in bugünün sahipsiz olduğu anlayışına dayanır. Nietzsche, "temsil olarak tarihin reddedilmesini savunup onu edebiyat olarak, şiir olarak, mit olarak yeniden yaratmaktan yanadır" (Megill, 1998, s. 295). Heidegger'de ise temsil edici şeklindeki tarih yazımı kesinlikle reddedilir ve baskıcı bir şey olarak kabul edilir. Foucault'daki tarih anlayışında da radikal kopuşların var olduğu kabulü yine benzer bir reddedişi öngörmektedir. Bunun yanında denebilir ki, Nietzsche'deki soykütüğü ve *güç istemi* kavramları, Foucault'nun iktidarı farklı bir eksende değerlendirmesine önayak olmuştur. Böylece iktidarın artık salt kötü, baskıcı, maskeleyici bir şey değil üretici, yaratıcı bağlamda olumlu bir şey olduğu düşünürün teorisine taşınmıştır (Dreyfus, 1996, s. 3). Ayrıca iktidar sadece "devletin egemenliği, yasanın biçimi ya da egemenliğin bütünsel birliği de değildir" (Demir, 2014, parag. 2). Süreksiz, kopuşların, sınırların ve dönüşümlerin olduğu bir tarih fikrine sahip olan Foucault, "soykütüğünü modern dönemin doğa bilimlerine kazandırdığı egemen ve merkezi gücün karşısında yerel, süreksiz, bir kenara itilmiş, meşrulaşmamış bilgilerin bağımsızlıklarını koruma girişimi olarak

ele alır” (Urhan, 2007, s. 100). Düşünür tarihin analizinde anlam ilişkilerinden öte iktidar ilişkilerini belirleyici varsayar, çünkü bizi ele geçirip belirleyen asıl güç iktidardır. Dolayısıyla güç ilişkileri, stratejik gelişmeler ve taktikler asıl çözümlene alanlarıdır. Urhan’a göre Foucault bunu yaparken kurucu öznenin vazgeçmek, öznenin kendisinden kurtulmak için yeni bir çözümlenmeye yönelmeliydi. Bu da “herhangi bir özneye gönderme yapmadan bilgilerin, söylemlerin ve nesne alanlarının kurulmasını açıklayabilen” (Urhan, 2007, s. 101) bir tarih biçimi olan soykütüğüdür. Foucault özneyi sorgulamaya başladıktan kısa süre sonra temel sorunun iktidar olduğunu anlamış ve analizini iktidara kaydırmıştır. Aslında iktidar ve iktidar ilişkileri ondan önce de birçok düşünür tarafından çözümlenmiştir; fakat Foucault’nun yaptığı en önemli katkı –ki bu, kendisine gelen en önemli eleştirilerden de biri olacaktır- iktidarı devletin dışında bir yerde konumlandırmasında ve daha yaygın bir anlamla buluşturmasında yatar. Peki iktidar nasıl işler ve farklı özne/öznelilikler iktidar ilişkilerini nasıl dönüştürür?

ÖZNE SORUNSALINDAN İKTİDAR SORUNSALINA

17. yüzyıldan önceki dönemlerde etkin olan hükümlanlık, iktidarın hepsini kendinde toplayan ve iktidarın uygulayıcısı olarak görünen bir yapıya sahiptir. İktidarını güçlendirmek için başvurduğu şey ise ayinselleştirilmiş bir azap çekme yöntemi olarak suçlu gördüğünü, halkın gözü önünde acı çektire çektire öldürmektir. Bu sayede hem hükümlanlığın iktidarı şiddet dolayımıyla yeniden üretilecek hem de halkın benzer bir suça teşviki engellenmiş olacaktır. Yani monarşi iktidarı, şiddet kullanma ve emsal oluşturma ikilisiyle işleyecekti. Ancak hukukun gelişiminin ve halkın tepkiselliğinin arttığı bir dönem olan modern çağla birlikte iktidar teknolojilerinde bir dönüşüm yaşanmış ve artık suçluyu göz önünde öldürmek değil onu çeşitli kurumlara kapatarak, gözetleyerek, gözetim altına alarak disipline etmek söz konusudur. Bu da iktidarı her yerden doğan bir konuma getirmiş ve kendi öznelerini yaratmasını sağlamıştır (akıl hastanesinin öznesi, hapishanenin öznesi ...). Bu iktidar, bilgiyle iç içe hareket eden bir iktidardır. Bilginin kendisi iktidarı var eder, iktidar da kendi bilgisini oluşturur. Yani bunlar birlikte hareket eden olgulardır (Foucault, 2006, ss. 39-100).

Foucault, aslında daha önce de ifade ettiğimiz gibi döneminin ana tartışmalarından biri olan özneye odaklanmıştı. *Özne ve İktidar* adlı makalesinde bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Gerçi iktidar sorununa epey bulaşmış durumdayım. İnsan öznenin, bir yandan üretim ve anlamlandırma ilişkilerine girerken öbür yandan ve aynı derecede, çok karmaşık bir nitelikte olan iktidar ilişkilerine de girdiğimi anlamam uzun sürmemiştir” (Foucault, 2011c, s. 58). Foucault, özne sorunsalı tartışmadan iktidar sorunsalı tartışmaya geçerken “öznel deneyimi açıklamak için öznenin değil o deneyimi kuran söylem ile söylemin karşılıklı bir ilişki içinde olduğu iktidar sistemlerinin analizini yapmak” (Keskin, 2005a, s. 10) gerektiğini ifade etmiştir. Bu analizyle, Keskin’in de belirttiği gibi, hem öznel deneyimin kurulmasında insan bilimlerinin rolünü belirterek bilimi eleştirmiş hem de iktidar ile özne arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmıştır. Akıl

hastalığı, suça eğilimlilik ve cinsellik gibi deneyimlerle belirlenen öznellikler, “üç ana deneyime tekabül eden kimliklerin kurulmasını belirleyen söylemsel ve söylemsel olmayan pratiklerle” (Keskin, 2007, s. 12) şekillenir. Burada kimlikle kastedilen, insanın kendisine atfettiği veya kendisine atfedilen bir deneyimler kümesidir. Kişi bir deneyimi ve ona tekabül eden kimliği kendi deneyimi ve kimliği olarak görürse kendini bu kimlik ve deneyimin öznesi olarak görecektir. Dolayısıyla özne olmak veya öznellik, insanın bir deneyimle kurduğu ve bu deneyimi kendi deneyimi olarak görmesini sağlayan bilinç ilişkisi anlamında kullanılır. Yani özne, deneyimi öznellik olarak kurgulamada özgürdür. Örneğin son zamanlarda tüm dünyayı kasıp kavuran Covid-19 deneyiminin sonucunda yaratılan yeni bir (bulaştırıcı ve tehlikeli) hasta öznelliğini Foucault'nun düşünce pratiğinden hareketle tanımlamayı deneyelim: Covid-19, tüm bireyleri hedef alan ama aynı zamanda toplum sağlığını da ilgilendiren bir virüs. Bu virüsü kapmaktan ve bulaştırmaktan hem korkuyor hem de kaçınıyoruz. Eğer ki bu hastalık söylemiyle kurulan iktidarın belirlediği maske takma, evde kalma vs. gibi kurallara uyuyor ve böylece virüsten kaçınıyorsak (ama hala bu kurallara uymayanlara tehlikeli ve suçlu gözüyle bakmıyorsak) o zaman bu hastalığın öznesi değiliz. Ancak hem virüsten kaçınıyor hem de gereklilikleri yerine getirmeyenleri kötü, suçlu, tehlikeli vs. şeklinde kabul etmiş ve içselleştirdiysek o zaman bu yeni öznelliğe sahibizdir. Yani Foucault'nun öznesi, artık bedeni ve kimliği ile iktidar tarafından inşa edilen bir öznedir. Öznel deneyimi kuran söylem, kelime anlamının ötesinde bir anlama sahiptir. İçinde dilsel pratikleri taşır ve dil onun yapısal bileşenlerinden biridir, ancak toplumsal pratiklere de denk düşer. Foucault, söylemi *Bilginin Arkeolojisi'nde* şöyle açıklar:

“Ben, söylem sözcüğünün epeyce değişken anlamını aşama aşama indirgemek yerine, sahip olduğu anlamlara yenilerini ekledim: Onu bazen bütün sözcelerin (statement) içinde bulunduğu genel alan olarak, bazen tekilleştirilmiş bir sözceler grubu olarak bazen de belli sayıda sözcüyü açıklayan düzenlenmiş pratikler olarak kullandım. Hem ben analizimi ve uygulama yönünü değiştirdikçe sözcenin kendisi ortadan kayboldukça, sözce sözcüğü etrafında bir tür sınır işlevi görmüş olması gereken şu aynı söylem sözcüğünün değişmesine de izin vermedim mi?” (Foucault, 2011b, s.100).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere Foucault'da hiçbir şey söylemin dışında değildir, siz dışında olduğunu iddia ettiğinizde bile aslında söylemin içindedir. Alan Megill'e göre bu önemli bir hamle ve aslında bir kriz düşünürü olarak Foucault'nun yapmak istediği tam da bu. Çünkü dünyayı söylemsel bir şey olarak ele alırsak mevcut düzenin tamamını da söylemsel kabul ederiz. O zaman bu söylemsel düzen yine söylemsel saldırıya da açık demektir. Hangi söylem mevcut

düzeni yıkıp hakim hale gelirse o söylem de saldırıya açıktır¹ (Megill, 1998, s. 353).

Foucault'nun iktidar ve bilgi analizinde hakikat de söylem ve özneyle birlikte aktarılması gereken birincil kavramlardandır. Düşünür genel geçer bir hakikati reddeder. Tikel hakikatlerden ya da hakikat oyunlarından bahseder. Örneğin *İktidarın Gözü* adlı eserde bir tv spikerinin aktardığı bir haberin/iletinin doğru olup olmadığına inansan da inanmasan da o artık binlerce kişi tarafından hakikat olarak işleme başlar, der (Foucault, 2007c, s. 173). Hakikati üreten şey yine söylem ve iktidardır. *Hakikatin Kaygısı* adlı makalesinde Foucault, hakikat oyunlarını şöyle tanımlar: "İnsanın varlığını tarihsel bir biçimde deneyim olarak, yani düşünülebiyecek ve düşünülmesi gereken bir şey olarak kuran, başka bir deyişle sorunsallaştıran şey hakkında belli hakikatlerin üretilmesi için kullanılan bir kurallar bütünüdür" (Keskin, 2005b, s.13). Peki niçin hakikat kaygısı duyuyoruz? Öncelikle Batı toplumlarında hakikatin oluşum sürecini iktidardan ayırmak mümkün değildir. Çünkü iktidar, disiplin yöntemini değiştirdikten sonra ve iktidarın her yerde var olduğu anlaşıldıktan sonra bu iktidarın bir hakikat siyasetinin de olması gerektiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla hakikat üretimi iktidardan ve iktidar mekanizmalarından ayrı düşünülemez (Foucault, 2007c, s. 173). Yani dışlayıcı, normalleştirici olan iktidar, yaratılmış olan hakikat rejimi üzerinden hareket edecektir. Hakikat ile iktidar arasındaki bu ilişki, aynı zamanda iktidar ile bilgi arasındaki ilişkiyi de zorunlu hale getirir. Hakikati oluşturan bilgi olmadan iktidar var olamaz. Bu adeta bir döngü gibidir.

Üretken İktidar

Hakikati, bilgiyi, söylemi, söylemsel oluşumları² ve özneyi iktidar perspektifinde tartışan açıklamalar çerçevesinde bütünleşmiş bir iktidar-bilgi anlayışından bahsedebiliriz. Foucault, 1970'lerin başından itibaren modern iktidarı, hiçbir şekilde temsili özelliği olmayan ve anti hümanist yönü ağır basan bir süreç olarak ele almıştır. Aslında Foucault, 17 ve 18. Yüzyılın başındaki iktidardan bahsederken de hep yasaklayan, şiddet uygulayan, cezalandıran bir iktidardan bahseder. Ancak iktidar analizini derinleştirmesinden ve soykütüğü kavramına yönelmesinden olsa gerek, bir süre sonra iktidarı Nietzscheci bir bağlamda üretici ve olumlu bir olgu olarak aktarmaya başlamıştır (Megill, 1998, s. 356). Ona göre iktidar; gerçekliği, nesne alanlarını, hakikat ritüellerini üretir; aynı zamanda dağılmış, belirsiz, şekilsiz ve öznesizdir. Dolayısıyla Foucault iktidarı bir üst yapı kurumu olarak gören ya da sınıf ilişkilerine bağlayan tüm modern kurumları yadsır.

¹ Foucault, öğrencilerle yaptığı toplantılarda onların tüm söylemlere ve bilgilere karşı saldırgan olmaları gerektiği, çünkü bunların sistemin birer parçası olduğu konusunda sık sık uyarır.

² Foucault ilk eserlerinde verili tarihsel dönemdeki bilgiye denk düşen epistemeyi kullanır, ancak daha sonra bu kelimenin yerine söylemsel oluşumu kullanır. Klasik döneme ait olan epistemeye klasik episteme, modern döneme ait olan epistemeye ise modern episteme demiştir (Urhan, 2010, ss. 39-48)

Sınıf tahakkümü reddedilmez ama asıl olan; makro iktidar değil, bedenlere ve gündelik hayatın her yerine sızmış olan mikro iktidarlardır. Burada herşeyi düzenleyen ama mutlak olmayan, çoğulcu bir iktidar vardır. Elbette ki kastedilen iktidar ilişkileridir; devletten yayılmayan ve devlet iktidarının toplumsal görüngüleri olmayan iktidar ilişkileri. Toplumsal bedenin tümüne yayılmış olan iktidar, sadece baskı veya yasaklama ile tanımlanamaz; çünkü o, önceden kestirilemeyen ve kendini sürekli üreten, insanın hem ürünü hem de uygulayıcısı olduğu bir olgudur. İktidar, toplumun bütün kurumları ve boyutlarını dolaşan kılcal damarlar gibidir. Dolayısıyla iktidarı sadece egemen güçlerin baskı aracı olarak gören ve böylece sınıf tahakkümünü sağladığını ifade eden Marksizme de karşı çıkar Foucault. Hatta bir röportajda şu ifadeleri kullanır:

“Baskı kavramına abartılı bir rol biçen Marcuse gibi Marksizm yanlılarından uzak durmak gerekir. Çünkü iktidarın tek işlevi basturmak olsaydı, iktidar büyük bir üst-ben tarzında, yalnızca sansür, dışlama, engel, içe atma kipiyle işliyor olsaydı, çok dayanıksız olurdu. İktidar eğer güçlüyse, arzu düzeyinde –bu da artık anlaşılmaya başlanmıştır- ve bilgi düzeyinde pozitif etkiler ürettiği için böyledir. İktidar bilmeyi engellemek bir yana, onu üretir” (Foucault, 2007a, s. 42).

İktidarı sadece baskı, cezalandırma, yasak vs. gibi negatif bir kavram olarak ele almak teorik ve siyasal analizimizi de kısıtlar. Ancak onun arzuyu yaratan, bilgiyi üreten ve zevki kışkırtan pozitif, üretken bir yapı olarak ele alınması analiz alanını genişletir ve iktidara dair daha fazla söz söylenmesini mümkün kılar. Zaten Foucault'nun tartışmalarına bakıldığında da görülecektir ki üretken iktidar fikriyle varılan yer disiplinci ve gözetici, düzenleyici toplumdur. Daha doğrusu iktidarın disipline edici ve gözetleyici işlevi, iktidarın üretken yapısına vurgu yapıyor diyebiliriz. Aşağıda ayrıntılı bir şekilde açıklanacağı üzere disiplin toplumu, normalleştirme toplumu ve gözetmen toplumunda iktidar yasakla, baskıyla kurulmaz. O, toplumsal bünyenin her noktasında işler ve bunu incelikte yapar.

İlişkisel ve Merkeziz İktidar

Foucault, özneyi çözümlerken iktidara yönelmiş ancak bir süre sonra Megill'in (1998) aktardığı üzere şu konuşmasında iktidar diye bir şeyin de olmadığını savunmaya başlamıştır; çünkü geçerli şey iktidar ilişkileridir, yani iktidar ilişkisel bir kavramdır: “Büyük harfli iktidar, ‘le pouvoir’ yoktur... Belli bir noktaya yerleştirilmiş- ya da ondan kaynaklanan- iktidar denen bir şey olduğu fikri, bana öyle geliyor ki, yanlış yönlendirilmiş bir analize dayanmaktadır... Gerçekte, iktidar ilişkileri demektir, şu ya da bu ölçüde organize edilmiş, hiyerarşik, eş güdümlenmiş bir ilişkiler kümesi demektir.” (s. 367). Foucault'nun iktidar ve bilgiyi birbirine içkin gördüğü, bunların hakikati ve özneyi yarattığı fikrini benimsediğini biliyoruz. Yani iktidar, belli bir bireyin ya da sınıfın özel mülkiyetinde olan bir şey değildir. İktidar ne bir kapasite ne de bir sahip değildir. Dolayısıyla elde edilecek

bir şey de değildir. Bütün insan ilişkilerinde, söylemlerde var olan, iplikleri her yere uzanan bir ağdır.

İlişkisel bir kavram olan iktidarı Foucault'da ayırt edici kılan en önemli teorik içerimlerden biri, iktidarın bilgiyle kurduğu sarsılmaz birliktelik olsa gerek. İki dolaysız olarak birbirlerini içerirler. Ne eşgüdümlü bir bilgi alanı olmaksızın iktidar ilişkisi olabilir ne de iktidar ilişkileri varsaymayan ve oluşturmayan bir bilgi alanının olduğu kabul edilir. Farklı bir ifadeyle, ne iktidar bilgi olmadan ne de bilgi iktidara yol açmadan var olabilir. Foucault, öznel deneyimlerin oluşumunu anlatırken aslında bu ilişkiyi açıkça göstermektedir. *Deliliğin Tarihi*'nde ilgilendiği şey aklın delilik üzerinde uyguladığı iktidardır. Bu iktidarı sağlayan, delilik üzerine yapılmış bilimsel söylemlerdir. Daha doğrusu akıl hastalığını oluşturan bilgidir. Daha önceki yüzyıllarda toplumda rahatça dolaşma hakkına sahip olan ve ötekileştirilmemiş olan deliler, bir süre sonra gemilere doldurulup denizin ortasında bırakılmaya başlanmış ve modernleşmeyle birlikte "başka" kategorisine girip akıl hastanelerine kapatılmışlardır (Foucault, 2007b). Artık ölüme gönderilmektense yaşamda bırakılıp gözetim altında tutularak üzerlerindeki iktidar daha da derinleşti. Kapatılma (daha doğrusu kapatmayı sağlayan kurumlar), denetimi ve disiplini görünür kılmış, bu durum ise Foucault'ya iktidar ile bilgi arasındaki bağı daha rahat ve temellendirerek kurmaya olanak tanımıştır. Düşününürün analizinde iktidar bilgi birlikteliği kurulduktan sonra tüm dikkat, iktidar ilişkilerine ve mikrolaşan iktidar mekanizmalarına yönelir. Yani iktidarın merkezsizliğine. O, artık bir egemenden, bir merciiden, bir kurumdan ya da siyasi partiden dağılmaz. Ancak bu bakış, iktidarın inceleme alanını genişletmekle birlikte muğlaklaştırmıştır diyebiliriz. Nitekim iktidarın bu yorumu ciddi eleştiriler almıştır.

İktidar ilişkileri sadece devlet aygıtlarının kurduğu ilişkilerde aranmaz. Güç ilişkilerini içinde barındıran iktidar, küçük çatışmalar ve bir anlamda mikro mücadeleler yaratarak küçük iktidar ilişkilerinin oluşumunu sağlar. Bu ilişkiler anne ile çocuk, bilenle bilmeyen, babayla çocuk gibi birçok durumda vardır (Foucault, 2007a, s. 75). Makro iktidarın varlığını ve işleyişini sağlayan da tam olarak bu merkezsizleşmiş iktidardır. Mikro iktidar mekanizmaları çözülsün makro iktidar da çözülür. Dikkat edilirse eğer Foucault birçok makalesinde, iktidara direnme konusuyla ilgili haksızlığa uğradığını ifade eder. Çünkü O, iktidarın her yere ve her şeye, tüm ilişkilere sızdığını savunurken direnmeyi yok saymamıştır. Toplumsal bir kurtuluşun olamayacağını iddia eder; ancak bireylerin tek tek direnebileceklerini, çünkü söylemlere ve iktidarı var kılan bilgiye boyun eğmek zorunda olmadıklarını söyler. Yani aslında iktidarın olduğu her yerde direniş de vardır (Chitty, 2017). Direniş mücadeleleri bir kuruma ya da kişiye yönelik değil iktidar biçimine yöneliktir. Bu direnişi Foucault, *İktidar ve Bilgi* adlı çalışmada şöyle aktarır (Foucault, 2007c, s. 176):

"... iktidar ilişkileri kaçınılmaz olarak direnişe yol açar, her an direniş çağrısı yapar, direnişe imkan tanır ve direniş imkanı olduğu için, tahakküm uygulayanın iktidarı çok daha fazla güçle, direniş ne kadar

büyükse o kadar daha fazla kurnazlıkla tutunmaya çalışır. Öyle ki benim ortaya çıkarmaya çalıştığım şey, tektipleştirici bir aygıtın donuk ve istikrarlı tahakkümünden çok, sürekli ve çok biçimli mücadeledir. Her yerde mücadele halindeyiz- ana babasını kızdırmak için yemek masasında parmağını burnuna sokan çocuğun isyanı her an vardır, bu da bir isyandır denebilir- her an isyandan tahakküme, tahakkümden isyana gidilebilir ve benim ortaya çıkarmak istediğim şey bu sürekli hareketliliğin tümüdür.”

Anatomo-Politikten Biyo-Politiğe İktidar Teknolojilerinde Dönüşüm

Foucault'nun, iktidarın kullanılma biçimi ve bunun şiddetle ilişkisini ele aldığı ilk eseri *Hapishanenin Doğuşu* adlı kitabıdır. Düşünür burada şöyle bir olaydan bahseder: Damiens isimli bir yurttaş Fransa kralı XV. Louis'i bıçaklar, bunun üzerine ölüm cezasına çarptırılır ve herkesin aklında kalabilecek bir infaz kararı alınır. Bu karara göre Damiens'in bedeninin çeşitli yerlerinden kızgın maşalarla et kopartılacak, bıçağı tutan eli sülfürle yakılacak... vücudu atlarla çekilerek parçalanacak, parçalar yakılıp kül haline getirilecektir (Foucault, 2006, s. 35; Keskin, 1996, s. 117). Damiens'in şahsında uygulamaya konan bu şiddet ve işkence, aslında bir gösteri unsurudur. Böylece diğer vatandaşlar, iktidara karşı işlenmiş bir suçta nasıl cezalandırılacaklarını görmüş olacaklardı. Ayrıca bu infaz herkes tarafından izlenmiştir ki hem hükümdarın iktidarının kuvveti, sarsılmazlığı yeniden kurulmuş olsun hem de iktidarın üstünlüğü herkesin zihninde yeniden canlansın. Şiddetin bu şekilde görkemli işletilmesi ve herkesin seyrine açılmasının en önemli sebebi de budur işte: Siyasal iktidarın yeniden üretimi ve sağlamlaşması.

Foucault'ya göre 18. yy'a kadar işlenen suçlara karşı verilen her ceza, bedene yönelik ağır bir işkence içermiştir. Çünkü aslında neye karşı işlenmiş olursa olsun, hükümlanlık toprakları içinde işlenmiş her suç hükümdarın/monarkın şahsına işlenmiş kabul edilir. Burada şahıstan kasıt fiziksel değil özellikle siyasal bedendir. Dolayısıyla hükümdarın iktidarını tehlikeye sokma potansiyeline sahip her suç, etkili bir cezayla karşılık bulmuştur. Bu anlamda hükümdar, yönetimi altındakilerin yaşam ve ölüm hakkını sahiptir ve eğer bir karar alacaksa bu karar, çoğunlukla ölümden yana kullanılmıştır. Çünkü öldürebilme yetkisi o siyasal beden iktidar halesini iyice görünür kılar. Uyrak, “yaşam ve ölüm açısından nötrdür ve yalnızca hükümdarın keyfi kararına göre yaşıyor olma veya ölme hakkına” (Foucault, 2011a, s. 246) sahiptir. Foucault'nun *kuramsal paradoks* olarak tanımladığı uyruğun yaşam ve ölüm hakkının ancak hükümdarın onayıyla hak haline gelebilmesi, aslında yönetenin yönetilenin yaşam ve ölüm hakkına el koyması demektir. Hükümdar, uyruklarının yaşamasına izin verme veya öldürme hakkına sahiptir; ancak böylece hem fiziksel hem de siyasal bütünlüğünü koruduğunu düşünmektedir. Kararlarının çoğunlukla ölümden yana kullanılmasının altında yatan en önemli sebep de kendi bekasıdır. Bedenlerin disipline edilmesi olarak ifade bulan egemenin disiplinli iktidarını Foucault şu şekilde ayrıntılandırır (Foucault, 2010, s. 100):

“Kendisini devirmek ya da haklarına karşı çıkmak isteyen dış düşmanlarca tehdit mi edilmektedir? O zaman, hükümdar meşru olarak savaş

açabilir ve uyruklarından devletin savunmasında yer almasını isteyebilir; onların 'doğrudan ölümlerini talep' etmeden 'yaşamlarını tehlikeye sokma'sı kurallara uygundur; bu anlamda uyrukları üzerinde dolaylı bir yaşam ve ölüm hakkına sahiptir. Ama eğer kendisine karşı çıkan ve yasalarına uymayan kişi uyruklarından biriye, o zaman onun yaşamı üzerinde doğrudan bir iktidar sahibidir; ceza olarak onu öldürecektir. Bu bağlamda ele alındığında yaşam ve ölüm üzerindeki hak, artık mutlak bir hak değildir; hükümdarın korunması ve kendi yaşamının devamı ile koşullandırılmıştır."

19. yy'ın gelişiyle birlikte hükümdarın uyuğu üzerindeki hakkı ile ilgili ciddi dönüşümler yaşanmıştır. Bu, tabii ki egemen iktidarın disiplinci iktidara dönüşümüne denk düşer. Daha önce hükümdarın istenci ve onun hem fiziksel hem de siyasal bütünlüğü uğruna uyuğun ölümünden yana kullanılan hak, *yaşatma ve ölüme bırakma* şeklinde değişmiştir. Böylece iktidarın disiplinci karakteri egemen iktidardakine oranla iyice açığa çıkmış ve bu durum bir iktidar teknolojisine dönüşmüştür. Beden olan insan, iktidarın açığa çıktığı yer olurken insanlık da verilen cezaların ölçüsü olmuştur (Keskin, 1996, s. 119). Bedeni disipline eden iktidar teknikleri ise gözetleme, teftiş, yazı ve tutanak şeklinde yeni düzenin hizmetine sunulmuştur. *Öldürme ve yaşamda bırakma* hakkından *yaşatma ve ölüme bırakmaya* dönüşen iktidar teknolojileri beraberinde çok sayıda uygulama mekanını da getirmiştir. Artık öldürülene kadar tutulan kısa süreli zindanlar değil uyuğun fiziksel bedeninin ölüme bırakılabildiği ya da disipline etmek için kapatılabildiği hapisaneler, hastaneler, eğitim kurumları, kışlalar vs yaratılmıştır. Bu kurumlar bedeni hem terbiye edecek hem de normalleştirecektir (Foucault, 2007a, s. 41; Foucault, 2010, ss. 99-105; Urhan, 2007, s. 113). Kapatma, gözetleme, dışlama ve normalleştirme şeklinde işleyen disiplinci iktidar; bedenleri dilediğince şekillendirme ve aslında düzenlemeye de başlar. Yani Foucault'da başka bir forma denk düşen düzenleme normu, disiplinci iktidarın pratiklerinde de bireysel bedenler üzerinde uygulanmaktadır. Düşünür "disiplinci iktidarı bedeni disipline eden, yeteneklerini optimize edip gücünü ele geçiren, bir makine olarak beden üzerine merkezleşen bir iktidar olarak tanımlar" (Ateş Durç, 2012: 275). Başka bir ifadeyle disiplinci iktidar, "insan bedeninin bir *anatomo politikası*"³ (Foucault, 2010, s. 102; Foucault, 2011a, s. 248; Saygılı, 2005, s. 335).

Hükümdarın çıplak şiddete başvurarak gerçekleştirdiği ölümü disiplinci iktidar büyük kapatılmayla başarır. Büyük kapatılma; delilerin, suçluların, eşcinsellerin, dilencilerin, serserilerin ve fakirlerin gözaltında tutulmasıdır. Bu büyük kuruma 1656'da Paris'te kurulan *Hospital General* örnek verilir. Ancak 18. yüzyılda *Hospital General*'da artık sadece deliler kalmıştır ve kurum akıl hastanesi olarak adlandırılırken delilik de akıldışı bir kategori olarak benimsenmeye başlamıştır. Ancak büyük kapatılmayı sadece akıl hastaneleri değil hapisaneler ve klinikler de yaratır. Özellikle Jeremy Bentham tarafından şematize edilen *panoptikon* metaforu büyük kapatılmaya, gözetlemeye, dışlamaya ve

³ Vurgular yazara aittir.

normalleştirmeye yarayan bir makine görevi görerek Foucault'nun teorisinde somut bir araç olarak kullanılır. Panoptikon (Foucault, 2006, s. 295):

“Halka biçimli bir binadır, ortasında bir avlu ve avlunun ortasında bir kule vardır. Bu kulenin halkanın iç cephesine bakan bir geniş pencereleri vardır; çevre bina hücrelere bölünmüştür, bunlardan her biri binanın tüm kalınlığını katetmektedir; bunların, biri içeri bakan ve kuleninkilere karşı gelen, diğeri de dışarı bakan ve ışığın hücreye girmesine olanak veren ikişer pencereleri vardır. Bu durumda merkezi kuleye tek bir gözetmen ve her bir hücreye tek bir deli, bir hasta, bir mahkum, bir işçi veya bir okul çocuğu kapatmak yeterlidir. Geriden gelen ışık sayesinde çevre binadaki hücrelerin içinde kapatılmış küçük silüetleri olduğu gibi kavramak mümkündür. Ne kadar küçük kafes varsa o kadar küçük tiyatro vardır.”

Panoptikonda görünürlük asıl tuzaktır. Gözetlenen görünür, gözetleyen de görünmez olduğu için hücredeki kişi, kulede sürekli bir gölge olduğunu düşünecek ve bir süre sonra kulede kimse olmasa bile otomatik olarak gözetlendiğini varsayacaktır. Yani kulede kimin olduğu ya da birinin olup olmadığı önemli değil, hücredeki kişinin ne hissettiği, nasıl yaşadığı önemli. Bu kişi bir bilginin nesnesidir ama asla bir iletişim nesnesi değildir (Foucault, 2006, s. 297). Bunun sonucu ise herkesin kendi kendisinin gözetmeni olduğu koca bir gözetim toplumunun yaratılmasıdır. Böyle bir durumda Foucault'nun iddia ettiği iktidar her yere, her şeye yerleşmiş oluyor ve aynı zamanda iktidar kendi öznelerini de inşa etmiş oluyor. Burada kurucu şey *bakış'tır*. Bugün gündelik hayatımızın her noktasında görebileceğimiz çoklu *bakış'lardan*. Daha önce belirttiğimiz üzere iktidar kendi hakikatini yaratırken bireyselleştirmeyi de başarıyor. Söylem aracılığıyla yaratmış olduğu öznel deneyimler insanı, hem araştırma konusu olarak nesneleştirmiş hem de tabi olma anlamında özneleştirmiştir. Akıl hastanelerinin öznesi deli, hastanelerin öznesi hasta, hapishanelerin öznesi ise suçludur. Bu söylemler aynı zamanda normal ve anormal gibi ikili karşıtlıklar oluşturarak iktidarın her dönem kendini meşrulaştırmasını da sağlamıştır. Anormal olanın dışlanıp kapatılması, hatta öldürülebilir olması normal bir eylem olarak benimsenmiştir.

Tarih ilerledikçe disiplinci iktidar teknolojilerini tamamen dışlamayan ama özellikle iktidarın yerleşmesi ve devamı için daha geniş bir çerçevede uygulanabilen yeni bir iktidar teknolojisi gelişmiştir. Düzenleyici iktidar olarak adlandırılan bu yeni iktidar teknolojisi, “beden-insanla değil yaşayan insanla, canlı varlık insanla, hatta bir anlamda *tür insanla*⁴” (Foucault, 2011a, s. 248) ilgilendirir. Foucault'da yeni bir epistemeye denk düşen ve bireyselleştirici değil yığınlaştırıcı forma sahip olan bu iktidar biçiminde, yaşama vurgu yapan doğum, ölüm, hastalık, yaşlılık gibi meseleler üzerinde durulur. Söz konusu meseleler insan bedenini değil insan türünü yani nüfusu ilgilendirdiği için önemlidir. Nüfusun hayatta tutulabilmesi ya da farklı bir formda düzenlenmesidir burada kasıt. Foucault sözkonusu yeni iktidar teknolojisiyle aslında insan bedeninin *anatoma-politiğinden*

⁴ Vurgular yazara aittir.

insan türünün *biyo-politiğine* geçildiğini duyurmaktadır. Çünkü artık odaklandığı yer farklıdır. Söz konusu iktidar, biyo-iktidardır (Foucault, 2010, s. 102). Burada artık düzenleyici mekanizmalar devrededir. Ancak bazen (örneğin cinsellikte) hem bedene yönelik disiplinci hem de nüfusa yönelik düzenleyici müdahaleler aynı anda görülebilir (Urhan, 2010, s. 84). Türü, yani nüfusu merkeze alan biyo iktidar, direkt onu ilgilendiren doğurganlık, ölüm veya hastalıkları önleyebilecek ya da tedavi edebilecek tıbbileşmenin artması gibi düzenleyici müdahaleleri baz alır. Burada temel gaye nüfusu yaşatmak olduğu için biyo-politika, nüfusu olumsuz etkileme potansiyeline sahip tüm durum ve meselelerle ilgilenir. Nüfusu düzenleyen politik hamleler olarak niteleyebileceğimiz biyo iktidar teknolojileri, kapitalizmin işlemesi ve ilerlemesinde de önemli bir yerde durmaktadır (Keskin, 1996, s. 121). Belki de bu ilişkiden dolayı burjuva toplumunun ürünü olarak gösterilen biyo-politika, bir normalizasyon toplumu yaratır. Bu, “dikey bir eklemlenmeye göre disiplinin normuyla düzenlemenin normunun kesiştiği bir toplum olarak tanımlanır” (Urhan, 2010, s. 85). Ancak Foucault normalleştirme toplumu ve hatta iktidarından bahsederken kullandığı kavram (normalleştirme) dolayısıyla temkinlidir, “çünkü bu terimin bastırma, sınırlandırma veya durdurmayla tanımlanan olumsuz bir iktidar kavrayışını çağrıştıracak endişesini taşır” (Koyuncu, 2016, s. 32). Normalleştirme, aynı zamanda anormale de gönderme yapar ki, bu da biyo iktidarın yaşayan nüfus üzerindeki etkisini gösterir. İktidar, artık insan türünü yaşatmak için devrededir. Ayarlama iktidarı da denebilecek bu formülasyonda, yaşamı teşvik etmek için her türlü önlem alınır. Bu önlemler bazen denetleme, bazen örgütlenme bazen de tercih şeklinde kendisini gösterir. Tercih, kimin hayatta tutunması gerektiği ile ilgilidir, tıpkı 2019’da Çin’de ortaya çıkan Covid-19 virüsünün yayılmasıyla sağlık sistemi çöken İtalya’da enfekte olan yaşlılar yerine gençlerin iyileştirilmesinin tercih edilmesi gibi.

FOUCAULT’YA YÖNELTİLEN İKTİDAR TEMELLİ ELEŞTİRİLER: ÖZGÜRLÜK, DİRENİŞ, TAHAKKÜM

Modernliğin temel savları olan evrensellik, mutlak özne, us, ussallık, ilerleme, doğru vs gibi kavramlara dair sorgulayıcı ve belli durumlarda da reddedici bir tavır takınan Foucault, iktidar kavramını çok boyutlu bir okumaya tabi tutarak insan bilimlerine ciddi katkılar sağlamış bir düşünür. Ancak bu, onu yapıcı ve yıkıcı eleştirilere maruz kalmaktan muaf tutmaz. Yaşadığı dönemde ve sonrasında kendisine yapılan eleştirilere göz attığımızda Foucault’nun söyledikleri kadar söylemediklerinin, yazdıkları kadar yazmadıklarının da tartışma konusu olduğunu ve hatta bazen sert bir şekilde (özellikle Sol düşünce tarafından) yok sayıldığını görebiliriz. Esasında Foucault’nun kendisi de bir eleştirmen. Çünkü örneğin bilgi ve söylemle belirlenen iktidar ilişkilerinin kurduğu özne ve özne deneyimlere, tümel rasyonelleştirmeye veya süreksizlik ve kopuşla özgülenen tarih yazımı yaklaşımlarına baktığımızda, onların aslında Foucault’nun aydınlanma ve modernliğe dair eleştirileri olduğunu görebiliriz. Ancak özellikle rasyonelleştirmeye dair sorgulayıcı fikirleri, Jürgen Habermas ve Frankfurt Okulu başta olmak üzere yoğun bir kritiğe tabi tutulmuştur. Zaten Foucault’ya yöneltilen

eleştirilere göz atıldığında merkezde, modernlikle ilgili sorgulamanın olduğu görülecektir. Mutlak özne ve insan özneye karşı yürütülen modernlik eleştirileri, düşünürün iktidar kavramına yönelik karşı fikirlere dair bir şeyler söyler elbette; ancak (bu çalışmanın odağı olan) bizzat iktidar meselesiyle alakalı Foucault'ya yöneltilen daha açık ve vurgulu eleştiriler söz konusudur.

Öncelikle Foucault'nun iktidar yorumuna dair temel eleştiri; bu yorumun direnmeyi imkansız hale getirdiğidir. Ancak buna geçmeden önce düşünürün betimsel iktidar analizinin, farklı iktidarlara (örneğin baskı uygulayan ile birey özgürlüğünde atılım yapan) hakkında yargı geliştirmek için hiçbir kritere veya temele sahip olmadığı şeklindeki eleştiriye açmak gerekir. Foucault'nun en açık eleştirmenlerinden biri olan Nancy Fraser (1989), iktidarın meşru ve gayri meşru formlarının ayrılabilmesi için normatif kriterlere ihtiyaç duyulduğunu, ancak moderniteyi topyekun reddeden Foucault'da ciddi bir normatif kafa karışıklığı olduğunu savunur (s.21). Bunun nedeni ise modern liberal normatif değerleri askıya alıp, sadece iktidarın işleyişine odaklanmış olması ve biyo-iktidarla angaje olmasıdır (s. 28). Ancak Saul Newman'a göre (2006) Foucault'nun hiçbir normatif kılavuza sahip olmadığını iddia etmek hatalıdır. Hem direniş hem de iktidarla ilgili ayrıntılı çıkarımlar bunu göstermektedir (s. 150). Belki Newman'ın ifadelerine şunu da eklemek gerekir: Foucault, iktidarı stratejik ve taktiksel oyunlar olarak gördüğü için normatif kriterleri ayrıntılandırmaz. Ancak bu, onun iktidar analizinin bir eksikliği olarak okunmamalı.

İktidarla ilgili diğer bir temel eleştiri ise Foucault'nun, bir siyasal iktidar tipi olan devleti yeterince analiz etmediği, üstelik devletin eylemlerinde yer alan şiddetin önemini gözardı ettiğidir (Sarup, 2004, s. 124). Sarup, Foucault'nun devleti merkezi bir sorun ve başlıca iktidar işleticisi olarak görmediğini, dolayısıyla çalışmalarında devlete yönelik bir çözümlenmenin bulunmadığını iddia eder. Artum Dinç (2014) ise söz konusu eleştiriye şu şekilde dillendirir: "Foucault her yerde bulunan iktidarın dağılımını sistematik olarak denetleme yetkisini tekelleştirip meşrulaştıran kesimlerin adresini sorunsallaştırıp göstermek için pek fazla çaba sarf etmiş gibi gözüküyor" (s. 7). Öncelikle belirtmeli ki, devletle ilgili eleştiri Foucault'nun iktidar yorumuna uzanır. O, iktidar ilişkilerinin bir egemenden veya devletten türemediğine ve yayılmadığına, toplumun içine dağılmış çeşitli iktidarlara da devlet iktidarının prototipleri olmadığına, hatta bu küçük iktidarlara sayesinde devlet iktidarının varlığını sürdürebildiğini savunur. Ancak eleştirilerin hakkını vermek gerekirse Foucault, iktidar kimin elinde ya da iktidar sahipleri kimler, gibi sorulara cevap vermekten kaçınır ve iktidar ilişkilerinin yol açtığı öznelliklerin oluşumuna yanıt aramaya girişir. Düşünür için öncelikle cevaplanması gereken soru İktidarın *nasıl* işlediğidir. Çünkü "analizi 'nasılla' başlatmanın iktidarın kendi başına var olduğundan kuşku duymak anlamına geldiğini" düşünür. Esasında Foucault'nun devlete dair açıklamalardan kaçındığını söylemek eksik bir okumaya denk düşer. Çünkü iktidara kim sorusunu sormama Foucault'nun bilinçli tercihidir. Ama bu, onun devleti yok saydığını göstermez. Devlet Foucault'da önemli bir yer işgal eder ama üstün bir yer değil. "Gündelik

hayata yayılan mikro-iktidarları incelerken devlet aygıtını gözardı etmiş olmuyor musunuz?” şeklindeki soruya verdiği yanıtta bu, çok açıktır: “Devlet aygıtının önemsiz olduğunu asla öne sürüyor değilim, fakat bence Sovyet deneyimine yeniden başlamamak için, devrimci sürecin tıkanmaması için bir araya getirilmesi gereken tüm koşullar arasında ilk kavranması gereken şey, iktidarın yerinin devlet aygıtı olmadığı ve devlet aygıtlarının dışında, üstünde, yanında çok daha küçük düzeyde işlev gören iktidar mekanizmalarında değişiklik yapılmadığı takdirde toplumda hiçbir şeyin değişmeyeceğidir” (Foucault, 2007a, s.43).

Üstelik düşünürün dönüşümü baz alıp giriştiği soykütüsel çalışmalar, devlete dair çok şey söyler. Daha önce de belirttiğimiz gibi Foucault’da iktidar ilişkiseldir ve hem devlette hem de toplumsal bünyede karşımıza çıkan iktidar, birinin, diğerinin eylemini yönlendirmesidir. Dolayısıyla “yasaların, kurumların, ideolojilerin iktidarından söz ediyorsak bunu yalnızca belli kişilerin başkaları üzerinde iktidar uyguladığını varsaydığımız ölçüde yaparız. Burada ‘iktidar’ terimi ‘taraf’ arasındaki ilişkilere gönderme yapmaktadır” (Foucault, 2011c, s. 57). Yani iktidar ilişkilerini ve ona direnmeyi tartıştığımızda aslında devlete dair de konuşmuş oluruz. Nitekim Foucault, “kurumların iktidar ilişkilerinin kurulmasındaki önemini inkar etmek değil; kurumların iktidar ilişkileri açısından analiz edilmesi gerektiğini ve bu ilişkilerin temel bağlantı noktasının, bir kurumda somutlaşsa ve kristalleşse bile, kurumun dışında aranması gerektiğini” (Foucault, 2011c, s. 77) belirtir. Peki bu iktidar ilişkilerinin niteliği nedir? Şunu belirtmek gerekirse eğer, Foucault’nun neredeyse tüm metinlerine (özellikle soykütüğü yöntemi kullandığı dönem) hakim olan bilgi; iktidarın taraflar arasındaki bir ilişki olmadığı, birinin başkaları üzerindeki eylem kipi olduğudur. Yani iktidar ilişkileri edimde var. Foucault’ya göre şiddet bedene yönelir, şiddet ilişkisi de zorlar, tahrip eder, bozar, işkence uygular. Ancak iktidar ilişkisinin varlığı için, üzerinde iktidar uygulanan tarafın bir eylem öznesi olması ve her halükarda iktidar ilişkisine karşı çıkılabiliyor olması (Foucault, 2011c, s. 73) gerekir. Esasında Foucault, iktidarın uygulanması olarak şiddeti tamamen dışlamaz, ancak bir eylem kipi olarak iktidarın uygulanmasının çok çeşitli formülasyonlarını açığa çıkarır. Çünkü düşünürü göre iktidarı iki rakip arasındaki bir çatışma olarak görmek yerine bir *yönetim* sorunu olarak görmek lazım. Yalnız burada kullanılan yönetim kavramı, devletin veya bir siyasal yapının toplumu yönetmesinden çok daha geniş bir anlamda kullanılır. Bireylerin ya da grupların davranışlarına yön verme de yönetime dahildir; örneğin çocukların, hastaların, ailelerin, mahkumların hatta zihinlerin yönetimi⁵. İktidar ilişkilerinin devletten öte yönetimle (*yönetimsellik*) açıklanması, başka bir kavramı da çağırır: Özgürlük. Çok net ifade etmek gerekir ki Foucault’nun düşünce pratiğinde iktidar ancak özgür özneler üzerinde ve onlar

⁵ Foucault, Hıristiyan düşünüşte bulduğu *pastoral iktidarın* (*pastor*, çoban demektir) modern dönemde devlette somutlaştığını ifade eder. Burada devlet hem bütünleştirici hem de bireyselleştirici bir iktidar biçimidir. Yani hem bütün topluluğu hem de tek tek bireyleri gözetken bir iktidardır (Foucault, 2011c, s. 65).

özgür olduğu sürece uygulanır. Aksi takdirde söz konusu olan tahakkümdür, iktidar değil. Özgürlük, iktidarın uygulanmasının koşuludur. Özgür olmaktan kasıt; farklı ve çeşitli davranış biçimlerini sergileyebilecek imkanlara (Keskin, 2005, s. 21) sahip olmaktır. Dolayısıyla kısıtlı da olsa özgürlüğün varlığı iktidar ilişkilerinin varlığını da kanıtlar. Örneğin birileri sizi zorla alıkoymaya çalışıyorsa ama sizin hala kaçma, karşı koyma ya da kendini öldürme gibi seçenekleriniz varsa o zaman orada iktidardan bahsedilebilir. Ancak yönetim tek taraflı, sabit ve tersine çevrilemez hale geldiğinde orada artık sadece tahakküm vardır. Yani aslında özgürlüğe önkoşullanmış iktidar, yine özgürlüğün direnme potansiyeliyle vardır.

Tam bu noktada Foucault'nun analizine getirilen diğer temel eleştiriyi de dahil edip devam etmek gerekir: İktidarın toplumsal bünyenin tamamına yayılmış bir ağ olarak kurgulanmasının direnişi adeta imkansız kılıyor olması (Sarup, 2004, ss. 123-124; Patton, 1994, s. 60). 1984'te kendisiyle yapılan bir röportajda Foucault "sizin sorunsalınızda bir eksiklik varmış gibi duruyor, yani iktidara karşı direniş yok gibi" şeklindeki soruyu şöyle yanıtlıyor:

"Böylece tekrar iktidar derken neyi kastettiğim sorununa geliyoruz. Oysa ben 'iktidar' sözcüğünü pek kullanmıyorum ve bazen kullandığımda da her zaman kullandığım iktidar ilişkileri deyimini kısaltmak için kullanıyorum. Ancak birtakım ısmarlama kalıplar da vardır: 'İktidar'dan söz edildiği zaman, insanların aklına hemen bir siyasi yapı, bir hükümet, hakim bir toplumsal sınıf, kölenin karşısında efendi, vb. gelir. 'İktidar ilişkileri' terimini kullandığımda düşündüğüm şey bu değil. Demek istiyorum ki, ne olursa olsun bütün insan ilişkilerinde –ister şu anda birlikte yaptığımız gibi sözlü bir iletişim sağlama, ister bir aşk ilişkisi ya da kurumsal veya ekonomik bir ilişki söz konusu olsun- *iktidar hep vardır*: Bir kişinin başkasının davranışlarını yönlendirmeye çalıştığı ilişkiyi kastediyorum... İktidar ilişkisi tamamen dengesiz olduğu zaman, birinin diğeri üzerinde tüm iktidara gerçekten sahip olduğu söylenebildiği zaman bile, bir iktidar başkası üzerinde yalnızca o başkası için kendini öldürme, pencereden atlama ya da ötekini öldürme imkanı açık olduğunda uygulanabilir. Bu demektir ki iktidar ilişkilerinde mutlaka direniş imkanı (şiddetli direniş gösterme, kaçıp kurtulma, hileye başvurma, durumu tam tersine çeviren stratejiler) vardır, zira hiç direniş imkanı olmasaydı iktidar ilişkisi de olamazdı" (Foucault, 2011f, s. 235).

Görüldüğü üzere Foucault, iktidarı direnişsiz düşünmüyor. O zaman diyebiliriz ki direnişi de tıpkı merkezlessiz, dağınık, strateji ve taktik oyunlarına denk düşen ve her yere yayılan iktidar ilişkileri gibi tasavvur ediyor. Yani merkezlessiz direniş (Wickham, 1983, s. 486), değişimi ve dönüşümü içinde barındıran iktidar ilişkilerinin olduğu her yerde var. Foucault "ekonomik, toplumsal, kurumsal ya da cinsel nitelikli tahakküm örneklerinde asıl sorun direnişin nerede örgütleneceğini öğrenmekte yatar" (Foucault, 2011f, s. 236) diyor. Ancak belli ki sadece tahakküme değil iktidara direnmeyle ilgili de en anlamlı cevaplar yine bu soruya

gizlenmiştir: Direniş nerede örgütlenmeli? Foucault'nun yazdıkları ve söylediklerinin (şöyleşiler, röportajlar vs.) ayrıntılarına indiğimizde toplu bir direnmenin mümkün olmadığını belirtebiliriz. Dolayısıyla siyasal parti, sendika vs. gibi alanlarda örgütlenip iktidar mercilerine karşı direnme, her yana yayılmış iktidar ilişkilerine direnmenin alanı olamaz. Yukarıda da belirtildiği üzere direnişi de iktidar gibi merkeziz bir konuma yerleştiriyor. O zaman soruyu biraz değiştirmek gerekir: Kime karşı direniş? Foucault'da direnişi mümkün kılan mücadeleler bireyselleşmenin yönetilmesine ve bilginin ayrıcalıklarına karşı yürütülen mücadelelerdir. Dolayısıyla bir "iktidar kurumuna, gruba, elit kesime ya da sınıfa saldırmaktan çok bir tekniğe, bir iktidar biçimine saldırmak" (Foucault, 2011c, s. 63) hedeflenir. Yani direnişler de mikrodur: Onlar, çevre veya kadın hareketinin içinden yükselebilir; dışlanmışlıkların reddine ve böylece yeni öznellikler yaratmaya denk olabilir ya da örneğin kısıtlı özgürlüğe sahip olduğu bir iktidar ilişkisinin içindeysen hileye başvurma, kaçma ya da kendini bir yerden atma şekline bürünebilir. Saul Newman'a (2006) göre, iktidara direnişin imkansız olduğu eleştirisi, "Foucault'ya en çok zarar veren eleştiridir. Foucault, bu eleştiriye yanıtlayabilir, fakat bunu kendi iktidar ve direniş nosyonlarındaki belirli tutarsızlıkları açığa çıkarmaksızın yapamaz. Ne var ki bu tutarsızlıklar, onun çalışmalarındaki merkezi bir çelişkinin varlığına işaret etmez. Tersine, Foucault'nun direniş sorununu daha fazla tartışmaya açık bırakma çabasını ortaya çıkarırlar" (s. 151). Doğrusunu söylemek gerekirse Foucault'nun tutarlı teoriler üretme veya bazı kavramları tam çözümlemeyip başkalarının tartışmalarına kapı aralama gibi çabaları olduğu söylenemez. Onun düşün hayatının kalkış noktası iktidar, daha doğrusu iktidar ilişkileri ve bunların sonucunda üretilen öznellikleri soruşturmadır. Araştırma yönteminde kopuş ve süreksizlikleri şiar edinen bir düşünürün tutarlı teorik üretimler yapmaya çabaladığını düşünemeyiz. Üstelik metinlerini *havai fişekler* (Foucault, 2000, s. 195) metaforuyla açıklayan bir düşünür Foucault. Nitekim Foucault'nun genel bir iktidar kuramı geliştirmemiş olmasını da bu minvalde değerlendirmek gerekir.

Foucault, eserlerinde direniş taktiklerine ilişkin yeterince çözümleme yapmadığı ve direniş ve muhalefet kavramlarına yeterince değinmediği (Best ve Kellner, 2011, s. 96) konusunda da eleştirilmektedir ki, bu eleştirilerin haklılık payı vardır. Özellikle örneğin hangi mücadelelerin karşı koymada nasıl geliştirileceğine dair açıklama yapmaz. Ayrıca direnişin soykütüğüne ilişkin farklı bir çalışmanın da yapılması gerektiği doğru. Ancak direnme için herhangi bir neden sunmadığını belirtmek hata olur. Çünkü esasında Foucault için direnişe özel bir neden gerekmez. Eğer karşı koymak gerekiyorsa bu, yeterlidir (Newman, 2006, s. 146). Yalnız hem devlet hem de iktidara direniş konularında yapılan eleştirilere yanıt ararken Foucault'nun tarzına ve dünyaya bakışına daha derinden göz atmak gerekir. Megill'e göre düşünürü entelektüel sorumsuzlukla suçlayıp daha derin analizler yapmamış olmasını bir eksiklik olarak okumak, işin aslını gözden kaçırmak olur. Çünkü Foucault'nun normal söylem üretme gibi bir derdi yok. Zaten böyle yaparsa yazdıkları eleştirel işlevini yitirmiş olacaktı. "Foucault için

merkezi önem taşıyan şey metin değil faaliyettir; metin sadece araçtır. Üstelik demistifiye edici bir eleştiriye maruz kaldığında verimi düşen bir araçtır. Foucault'nun söyleminin otoritesi, anlaşılmamasından; görünüşte bugünü değiştirmeyi dert edinmemesine rağmen, bu değişimin içeriğinin bir muamma olarak kalmasından gelir" (Megill, 1998, ss. 306-307). Esasında Foucault'nun bu tavrı da, yani çözüm önerileri sunup kehanette bulunmak yerine bir entelektüel olarak sadece soru sormayı tercih etmesi, ölümünden sonra eleştiriye tabi tutulmuştur. Daha farklı bir ifadeyle belirteceksek eğer, bugüne ve bugünün sorunlarına dair çözüm sunmadığı için yerilmiştir. Ancak Foucault'ya getirilen bu son eleştiriye de yine onun verdiği cevapla yaklaşmak gerekirse:

"Günümüzde entelektüelin rolünün yasa yapmak, çözümler üretmek, kehanette bulunmak olmadığı kanısındayım; çünkü entelektüel bir işlev içinde, bence, eleştirilmesi gereken belirli bir iktidar durumunun işleyişine katkıda bulunmaktan başka bir şey yapmaz. Siyasi partilerin çözüm sunan entelektüellerle ilişkide olmayı niçin tercih ettiklerini anlıyorum. Böylece onlarla benzerler arası ilişkiler kurabilirler; entelektüel bir öneride bulunur, parti onu eleştirir veya bir başka öneri formüle eder. Entelektüelin siyasi partinin öreki beni, ikizi ve aynı zamanda kandırmacısı olarak faaliyet göstermesini reddediyorum" (Foucault, 2000, ss. 307-308).

Foucault'nun iktidar analizine yapılmış neredeyse tüm eleştirilerin yapıcı bir işleve sahip olduğunu belirtmeliyiz. Öncelikle eleştirilerin bir kısmına bizzat kendisi cevap verebilmiş ve böylece bazı konuları detaylandırabilmiştir: Öznenin iktidarla ilişkisi, bir bakış olarak iktidar, iktidar ilişkilerinde direniş, iktidarın bedene sızması, devletin önemi vs. gibi birçok mühim konu, yapılan eleştiriler neticesinde yeniden değerlendirilmiştir örneğin. Nitekim bugün iktidar ilişkileriyle ilgili ana kaynakları karşılaştırabileceğimiz çok sayıda ders notu, röportaj ve söyleşilerinin yer aldığı derleme eserler mevcuttur. Ayrıca Foucault'nun söylemediği ve yazmadıklarının eleştirisinin de düşün hayatına bir tartışma canlılığı kattığını belirtmek gerekir. Bugün dahi biyopolitik düzlemde dünya politikaları irdelenmekte ve bir iktidar teknolojisi olarak gözetleme ve normleştirilenin dayanakları tartışılmaktadır.

DEĞERLENDİRME

Her yerden doğan iktidar, bedenlere dahi nüfuz ederek kendi hakikatini ve bilgisini oluşturmuş, bu hakikat üzerinden yola çıkarak bazen disiplinli bazen de düzenleyici bir forma bürünmüştür. Her ne kadar Foucault'nun bahsettiği metafor tarzında somut bir panoptikondan günümüzde bahsedilemezse de ondan daha incelikli ve daha detaylı iktidar teknolojileriyle herkesin gözetim altında tutulduğu bir gerçektir. Büyüklü küçüklü birçok göz, evlerimizin içinden sokaklarımıza; işyerlerimizden eğlenmeye gittiğimiz mekanlara kadar her yeri taramakta, gözetlemekte ve düzenlemektedir. Bizler, tıpkı Panoptikon'daki gibi gözleyen bakışı görmesek de artık onun kurduğu iktidar ilişkisinin içindeyiz.

Yukarıda aktarmaya çabaladığımız üzere Foucault iktidar üzerine entelektüel bir uğraşa girişmişken ciddi eleştirilere de maruz kalmıştır. Şimdinin tarihini yazarken aslında mahkum ettiğinin bugünün kendisi olduğu, dolayısıyla yıktığı şeyler arasında kendi koyduğu kuralların da olduğu belirtilmektedir. Ancak eserlerini okuduğumuzda anlıyoruz ki Foucault kendi koyduğu kuralları bile sık sık yıkmakta ve bunun olması gerektiğini savunmaktadır. Dolayısıyla şimdinin tarihini oluştururken sistematik ve yıkılmaz bir teoriden yana değildir. Zaten düşünür mevcut düzene kesinlikle karşıdır ve gerekli saldırılarda bulunur. Hatta ona göre var olan düzene karşı alternatif bir düzen yaratmak da doğru değil; çünkü asıl sorun sistemin ta kendisi. Foucault'ya yapılan eleştiriler ne olursa olsun özellikle iktidar-bilgi analizi ve söylem kuramının günümüz toplumlarını anlamlandırmada başat öneme sahip olduğu muhakkaktır. Örneğin bugün var olan üniversiteler, yaratmış olduğu işsiz ve apolitik öznelerle hem her şekliyle bireyi kapatmakta, gözetlemekte hem de politik eylemliliği toplumsal bazda aşağılara çekmektedir.

Bilginin nesnesi olan özne her dönem değişirken iktidarın ve dahası iktidar ilişkilerinin belirleyiciliği her daim var olmaktadır. İktidarın mikro fiziği her yere sinmiş durumda. Foucault'nun son dönemlerinde üzerinde çalıştığı cinsellik söylemi ve onun yarattığı iktidar ilişkileri birçok toplumsal sorunun çözümü aşamasında yardımcı niteliktedir. Kendi bilgisini de içeren iktidar, geliştirdiği söylemlerle bedene ve nüfusa yayılmakta ve neyin normal neyin anormal, neyin aynı neyin başka ya da örneğin kimin namuslu kimin namussuz olduğuna karar verebilmektedir. İşte bu noktada biyo-politikanın aşırılığı olarak ifade bulan, yaşamda tutanın aynı zamanda öldürülebilir olana da belirlediği alana girmiş bulunuyoruz. 1930'larda uygulanan ırkçılık, günümüzde yaratılan düşmanlıklar ve hatta Covid-19 pandemisi bu açıdan değerlendirilebilir. Toplumsal kurtuluş yok ama bireysel direnişler mümkün, diyordu Foucault. Yalnız bireysel direnişler, örgütlenmedikçe bu sistemin nasıl dönüşeceği bir muamma ve inanılmaz bir hızla gelişen teknolojiye karşı farklı öznelliklerin yaratıcılıklarına ihtiyaç olduğu bir gerçek. Dolayısıyla literatür, Foucault'nun iktidar teknolojileri ve öznelliklerin konumu üzerine yeni ve üretken analizlere muhtaç durumda.

KAYNAKÇA

Ateş Durç, S. (2012). Namus, Biyopolitika ve Şiddet. V. Tecim, Ç. Tarhan ve C. Aydın (Ed.), *Dokuz Eylül Üniversitesi DEKAUM Uluslararası Kadın Konferansı* (9-11 Mayıs 2012) *Bildiriler Kitabı* içinde, (ss. 273-282). İzmir.

Best, S.; Kellner, D. (2011). *Post Modern Teori: Eleştirel Soruşturmalar*. Küçük, M. (Çev.). 2. Basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Deveci, C. (1999). Foucault'nun İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutun Ayrıştırılamazlığı. *Doğu- Batı*, 9, 25-45.

Chitty, C. (2017, 24 Aralık). Foucault'da İktidar Kavramı ve Sosyalist Bir Yönetim Sanatı. Boren, A. (Çev.). *e-skop: Sanat Tarihi, Eleştiri Dergisi*,

<https://www.e-skop.com/skopbulten/foucaultda-iktidar-kavrami-ve-sosyalist-bir-yonetim-sanati/3628>, (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

Davidson, A. I. (2010). Arkeoloji, Genealoji, Etik. V. Urhan (Der.), *Foucault içinde* (ss. 249-267). İstanbul: Say Yayınları.

Demir, E. (2014). Foucault'da İktidarı Yeniden Düşünmek. *Birikim Dergisi*, <https://birikimdergisi.com/guncel/541/foucault-da-iktidari-yenidendusunmek>, (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

Eribon, D. (2012). *Michel Foucault*. Çiltaş, Ş. (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Fraser, N. (1989). Foucault on Modern Power: Empirical Insights and Normative Confusions. *Unruly Practices: Power, Discourse and Gender in Contemporary Social Theory içinde* (ss. 17-34), Minneapolis: University of Minnesota Press.

Foucault, M. (1995). Ders Özetleri: 1970-1982. Hilav, S. (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Foucault, M. (2000). Michel Foucault ile söyleşi. Entelektüelin Siyasi İşlevi içinde. (ss.303-319), Ergüden, I (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2006). *Hapishanenin Doğuşu*. Kılıçbay, M.Ali (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

Foucault, M. (2007a). İktidar ve Beden, *İktidarın Gözü içinde*. (ss. 38-46), Ergüden, I. (Çev.). 2. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2007b). İktidar ilişkileri bedenlerin içine nüfuz eder, *İktidarın Gözü içinde*. (ss. 106-116), Ergüden, I. (Çev.). 2. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2007c). İktidar ve Bilgi, *İktidarın Gözü içinde*. (ss. 167-185), Ergüden, I. (Çev.). 2. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2010). *Cinselliğin Tarihi*. Tanrıöver, H. Uğur (Çev.). 3. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2011a). *Toplumun Savunmak Gerekir*. Aktaş, Ş. (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Foucault, M. (2011b). *Bilginin Arkeolojisi*. Urhan, V. (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2011c). Özne ve İktidar. *Özne ve İktidar* içinde. (ss. 57-83), Ahıncay, O. (Çev.). 3. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2011d). Hakikat Kaygısı. *Özne ve İktidar* içinde. (ss. 83-98), Ahıncay, O. (Çev.). 3. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2011e). İktidarın Halkaları. *Özne ve İktidar* içinde. (ss. 140-162), Ergüden, I. (Çev.). 3. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2011f). Bir özgürlük pratiği olarak kendilik kaygısı pratiği. *Özne ve İktidar* içinde. (ss. 221-247). Ahıncay, O. (Çev.). 3. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Keskin, F. (1996). Foucault'da Şiddet ve İktidar. *Cogito*, 6-7, 91-105.

Keskin, F. (2005a). Michel Foucault. *Özne ve İktidar* içinde (ss.7-11), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Keskin, F. (2005b). Özne ve İktidar. *Özne ve İktidar* içinde (ss. 11-21), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Keskin, F. (2007). İktidarın Gözü. *İktidarın Gözü* içinde. (ss. 11-20), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Koyuncu, E. (2016). Foucault'nun Siyaset Felsefesinde Biyopolitikanın Doğuşu, Onur Kartal (Der.), *Biyopolitika Cilt 2* içinde (ss.21-61), Ankara: NotaBene Yayınları.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Akındağ, O. (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları

Megill, A. (1998). *Aşırılığın Peygamberleri*. Birkan, T. (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Patton, P. (1994). Foucault's Subject of Power. *Political Theory Newsletter*. 6, (ss. 60-71).

Said, E.W. (1999). Michel Foucault 1926-1984. *Doğu-Batı*, 9, 185-195.

Sarup, M. (2004). *Post Yapısalcılık ve Post Modernizm*. Güçlü, A. (Çev.). 2. Baskı. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Saygılı, A. (2005). Modern Devletin Beden İdeolojisi Üzerine Kısa Bir Deneme. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 54(3), 324-339.

Urhan, V. (2007). Michel Foucault ve Bilgi/İktidar İlişkisinin Soykütüğü. *Kaygı, Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 9, 99-118.

Urhan, V. (2010). *Foucault*. İstanbul: Say Yayınları.

Wickham, G. (1983). Power and power analysis: beyond Foucault?.
Economy and Society. 12(4), (ss. 468-498), Doi: 10.1080/03085148300000003.